

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ НАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК БОРИСА ГРІНЧЕНКА

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES OF NARRATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN LITERARY TALES BY BORYS GRINTCHENKO

Стаття присвячена огляду проблематики наративного аналізу українських літературних казок. В результаті наукових розвідок визначено, що українська літературна казка є жанром художньої літератури, що ґрунтується на національних традиціях та моральних цінностях українського народу та є результатом індивідуальної творчості письменника, який, у ході стилістичного опрацювання твору, надає витонченої літературної форми та збагачує його сценами власного фантазування. Українські літературні казки, зокрема казки Бориса Грінченка, є дієвим матеріалом формування моральних цінностей та національної ідентичності, а наративний аналіз є сучасним інструментарієм до інтерпретації казок, що розвиває здатність до міркування та критичного мислення. В статті запропоновано вчинковий підхід за В. Роменетом до аналізу українських літературних казок, який сформовано в межах української наукової психологічної школи та є яскравим прикладом національної традиції та гуманістичних цінностей, що закарбовані в ментальності українського народу. В межах цього підходу впроваджено структуру наративного аналізу, що відповідає «Великій Логіці Вчинку»: ситуація, мотивація, дія, післядія.

Систематизовано підходи до наративного аналізу українських літературних казок за трьома аспектами: історико-культурним; структурно-мовленнєвим; сенсово-поведінковим. Надано фахівцям (педагоги, психологи, викладачі, вчителі, вихователі), дієвий методичний інструментарій, а саме алгоритм наративного аналізу українських літературних казок Бориса Грінченка, що містить три етапи (підготовка, реалізація, завершення) та реалізується в умовах безпечного освітнього простору. Наведемо приклади застосування певних наративних структур до інтерпретації низки казок Бориса Грінченка. Вибір певної структури наративного аналізу для конкретної казки, зумовлено змістом та структурою самої казки.

Запропоновані теоретико-прикладні засади наративного аналізу українських літературних казок, є узгодженою системою методичних рекомендацій, що будуть корисними фахівцям у роботі з дітьми, підлітками та студентською молоддю як актуальний інструмент формування у них здатності до критичного мислення, закладання моральних цінностей та формування національної самосвідомості.

Ключові слова: українська літературна казка, казки Бориса Грінченка, наративний аналіз, критичне мислення, вчинковий підхід,

вчинок, етнічна ідентичність, мова, національна самосвідомість, виховання.

The article is dedicated to examining the issues of narrative analysis of Ukrainian literary fairy tales. As a result of the conducted research, it has been determined that the Ukrainian literary fairy tale is a genre of fiction based on national traditions and the moral values of the Ukrainian people. It reflects the individual creativity of the author who, through stylistic elaboration, imparts a refined literary form to the work and enriches it with scenes of imaginative reflection. Ukrainian literary fairy tales, particularly those written by Borys Hrinchenko, serve as an effective tool for the formation of moral values and national identity. Narrative analysis is presented as a modern interpretive method that develops reasoning and critical thinking skills.

The article introduces the deed-based approach developed by V. Romenets, applied to the analysis of Ukrainian literary fairy tales. This approach, formed within the Ukrainian scientific psychological school, is a vivid example of national traditions and humanistic values rooted in the Ukrainian mentality. Within this framework, a structure of narrative analysis is proposed, corresponding to the «Great Logic of the Deed»: situation, motivation, action, and post-action.

The approaches to narrative analysis of Ukrainian literary fairy tales are systematized across three key dimensions: historical-cultural, structural-linguistic, and semantic-behavioral. A practical methodological tool is offered for specialists (educators, psychologists, teachers, and instructors), namely, an algorithm for the narrative analysis of Borys Hrinchenko's literary fairy tales. This algorithm includes three stages (preparation, implementation, and completion) and is implemented within a safe educational environment.

The article presents examples of the application of specific narrative structures to the interpretation of selected fairy tales by Borys Hrinchenko. The choice of a particular structure for narrative analysis depends on the content and internal structure of each individual tale.

The proposed theoretical and applied foundations for the narrative analysis of Ukrainian literary fairy tales form a coherent system of methodological recommendations. These can be useful for professionals working with children, adolescents, and university students, serving as a relevant tool for fostering critical thinking, instilling moral values, and shaping national self-awareness.

Key words: Ukrainian literary fairy tale, Borys Hrinchenko's tales, narrative analysis, critical thinking, deed-based approach, deed, ethnic identity, language, national self-awareness, education.

УДК 37.01:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.2.36>

Таран О.П.,

канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної

та інклюзивної освіти

Київського столичного університету

імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний інформаційний простір є неперервним потоком інформації, що потребує аналізу та осмислення. Українські літературні казки, зокрема казки

Бориса Грінченка, є джерелом культурного спадку та національної самосвідомості, що закладається в дитячому віці. В часи повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну формування

національної ідентичності у дітей, підлітків та молоді є першочерговим завданням батьків та освітян, як підґрунтя виживання української нації та збереження державності України.

Сучасним та дієвим інструментом аналізу літературних казок є наративний аналіз, що передбачає опрацювання художнього твору в процесі безпосередньої взаємодії з ним, через власний життєвий досвід особистості за певною структурою залежно від мети аналізу. Важливим аспектом наративного аналізу є пошук сенсів у ході інтерпретації та осмислення.

Саме фахівці (педагоги, психологи, викладачі, вчителі, вихователі), які використовують в своїй практиці літературні казки, мають навчати дітей, підлітків та молодь усвідомленому читанню. Застосування наративного аналізу є одним з важливих засобів щодо розвитку у дітей, підлітків та молоді здатності до міркування, критичного мислення, моральних якостей. Отже, розкриття теоретичних та прикладних аспектів застосування наративного аналізу до інтерпретації українських літературних казок у психолого-педагогічній практиці є актуальним ракурсом наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання аналізу та інтерпретації літературних казок торкалися Т. Саврасова-В'юн [13; 14], В. Єфрименко [7] та інші. Так, Т. Саврасова-В'юн зазначає, що літературна казка є джерелом цінних життєвих уроків, світогляду, мудрості, традицій минулих поколінь, а через прочитання, аналіз, осмислення літературних казок людина здатна до розуміння, усвідомлення власних переживань, активізації ресурсів до збереження, зміцнення психологічного здоров'я [13, с. 62; 14, с. 61].

Концепцію української дитячої літератури Бориса Грінченка докладно розглянуто О. Вовк, яка підкреслює, що казкотворчість Б. Грінченка є безсумнівно добрим дискусійним матеріалом для дітей, оскільки в них поєднується моральний, соціальний та патріотичний аспект [4, с. 179].

Варто зазначити використання методу казкоаналізу у дослідженні етнічної ідентичності А. Одінцової. Дослідниця підкреслює актуальність формування етнічної ідентичності та наголошує, що уявлення про своє етнічне коріння формується під впливом знань які має індивід стосовно історії та культури своє Батьківщини. Важливою ознакою етнічної ідентичності є володіння рідною мовою. Етнічна ідентичність формує: стійке відчуття «ми»; бачення світу й життя за принципом «ми-вони», «свій-чужі»; певне ціннісне ставлення людини до себе, інших людей, суспільства та світу в цілому; тип самовизначення індивіда в соціальному просторі; світогляд та спосіб життя людини [12, с. 137-138]. Результати дослідження А. Одінцової, що було здійснено у 2015 році, засвідчили кризу етнічної ідентичності студентської

молоді яка проживає на півдні України. Так, аналіз авторських казок досліджуваних демонструє, з одного боку, наявність позитивного образу України (сильна, гарна, мудра, добра) та використання архетипних національних символів (калина, рушник), а з іншого – лише 20 % досліджуваних створили казку українською мовою, тоді як 80% досліджуваних послуговувалися російською та не визнають наявності у себе кризи етнічної ідентичності [12, с. 139-142]. Вважаємо такий стан речей є наслідком тривалої політики зросійщення. Отже, наразі лишається актуальною потребою посилення національного та патріотичного виховання в освітньому просторі задля формування етнічної ідентичності та національної самосвідомості.

Таким чином, Т. Липченко наголошує, що у сфері освіти пріоритетним є не лише формальне навчання української мови, але й створення таких умов, які б забезпечували глибоке занурення в мовне середовище з самого раннього віку. Саме освітня система повинна стати основним інструментом формування національної свідомості та зміцнення державної єдності [10, с. 88].

Так, А. Карнаухова підкреслює важливе значення та виховний потенціал української казки для дітей дошкільного віку, а сам акцентує її невід'ємність від практико-орієнтованої етнопедагогіки та наголошує на нерозривну єдність з важливими чинниками виховання як: рідна мова, народні звичаї та традиції, моральні засади [8, с. 5].

Сутність наративного аналізу розглядали О. Арделян та В. Дмитерко [1], О.-М. Гук та І. Бехта [6], Г. Лещенко [9], С. Нестерчук та Б. Синевич [11], Н. Чепелєва [17]. Зокрема С. Нестерчук та Б. Синевич наголошують, що наративний аналіз декларується як універсальний інструмент, що сприяє різноманітним підходам до інтерпретації, дає змогу учителю працювати з художніми текстами на міждисциплінарному рівні та забезпечувати емоційний, пізнавальний і виховний аспект шкільного аналізу, тобто спряти формуванню в учнів моральних якостей, творчих здібностей та естетичного смаку [11, с. 144].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Основними не вирішеними теоретико-прикладними засадами є: 1) недостатня системність та зрозумілість застосування наративного аналізу у психолого-педагогічну практику через складність описів в межах мовознавства та лінгвістики; 2) відсутність цілеспрямованих досліджень щодо наративного аналізу казок Бориса Грінченка; 3) недостатність методичного забезпечення щодо прикладного застосування наративного аналізу українських літературних казок, зокрема казок Бориса Грінченка в психолого-педагогічній практиці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Здійснити теоретичний огляд проблеми

нарративного аналізу українських літературних казок задля визначення його базових характеристик; долучити вчинковий підхід за В. Роменцем до теорії та практики нарративного аналізу; систематизувати підходи нарративного аналізу до інтерпретації українських літературних казок; запропонувати алгоритм нарративного аналізу українських літературних казок на прикладі аналізу казок Бориса Грінченка.

Виклад основного матеріалу. З огляду на теоретичні розвідки Т. Саврасова-В'юн, можемо зазначити, що літературна казка є жанром художньої літератури, яка ґрунтується на мотивах й образах народної казки, де зміст, форма та стиль є результатом індивідуальної авторської творчості письменника, який модифікує жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст в якому реалізуються фантастичні або алегоричні елементи подій та способів їх вирішення з етико-естетичними і виховними цілями, що відображають світогляд і художнє бачення автора [14, с. 63-64].

Свою чергою, О. Вовк у розгляді концепції української дитячої літератури визначає вимоги до літературних творів через призму поглядів Бориса Грінченка, а саме: наявність морального ідеалу; зображення реального життя; художність творів; відображення у творі змісту, що сприяє розвиткові розуму й почуттів дитини. Творчість Б. Грінченка є важливим засобом навчання і виховання, оскільки він в певний спосіб популяризував народний твір через літературні засоби, по-перше, стилістично опрацьовуючи його, надаючи йому більш викинченої й виробленої літературної форми; по-друге, трансформуючи, збагачуючи при такій обробці сценами власного фантазування [4, с. 179]. Фольклорна основа казок Б. Грінченка, насамперед, покликана: проникати в глибини народної психології; мотивувати поведінку героїв; опоетизовувати волю, стійкість, мужність, цілеспрямованість романтичних образів у боротьбі за справедливість; виховати високі моральні почуття; розкрити ідеали правди, гуманізму і краси [3, с. 438].

Нарративний аналіз літературних казок в своїй інтерпретації ґрунтується на низці підходів, вибір яких може бути зумовлено метою аналізу. Так, В. Єфименко зазначає, що серед основних підходів до аналізу казок, які поглиблюють і доповнюють один одного, можна виокремити: фольклористичний, структуралістський, психоаналітичний, соціо-історичний та, зокрема, феміністичний, що пов'язаний з дослідженням гендерних традицій де яскраво виражено чоловіче домінування [7, с. 188]. Зі свого боку, Т. Саврасова-В'юн, окрім зазначених вище підходів, додає наступні: літературознавчий, культурологічний, семіотичний, лінгвістичний, біхевіористичний, екзистенційний, нарративний, психотерапевтичний та гендерний, який певною мірою

співвідноситься з феміністичним але є більш загальним [14, с. 60].

Цікавим підходом до розуміння, пізнання, конструювання і рефлексування певних фрагментів буттєвої дійсності, є циклічно-вчинковий підхід, що запропоновано А. Фурманом. Цей підхід, змістовно ґрунтується на філософсько-психологічній теорії вчинку українського психолога В. Роменця, та є надскладним інструментом створення окремого світу мислення, діяльності, мислевчинення, в системах координат «життя – культура», «філософія – соціальний досвід», «наука – мистецтво», «теорія – практика», «буття – свідомість», «людина – світ» [16, с. 102-104].

В. Татенко та Т. Титаренко у своєму аналізі теорії вчинку В. Роменця підкреслюють, що вчинок як неповторний, творчий, відповідальний, соціально спрямований акт в якому людина реалізує свою сутність, зростає і стверджується як непересічна вільна особистість і неповторна індивідуальність. Саме у вчинку виявляється активна творча взаємодія людини і світу. Потенціал людського в людині визначає її здатність до вчинку, тобто до самотворення, саморозвитку та самоствердження. Рефлексія власної істинної сутності «Я» може розгортатися у двох полярних напрямках: злочинний (заперечується сутність людського життя, чужого та власного); вчинковий (утверджується сутнісна специфіка людяності попри внутрішні та зовнішні перешкоди) [15, с. 23-24].

З огляду на вище зазначене, вважаємо за доцільне долучити до аналізу українських літературних казок, вчинковий підхід за В. Роменцем, оскільки саме він концентрується на аналізі вчинків і відображає власне українські національні традиції і цінності буття, що закарбовані в ментальності українського народу.

Пропонуємо систематизувати окреслені підходи інтерпретації українських літературних казок за трьома аспектами нарративного аналізу (таблиця 1). історико-культурний (змістова складова літературної казки); структурно-мовленнєвий (форма побудови літературної казки); сенсово-поведінковий (усвідомлення, закладених автором та власних, сенсів через аналіз подій, проявів та дій героїв у літературній казці).

Нарративний аналіз ми розглядаємо як інструмент інтерпретації української літературної казки у ході якого обирається аспект та підхід або їх комбінації відповідно мети аналізу (навчальна, освітня, виховна, розвіткова), структури твору та категорії аудиторії (діти, підлітки, молодь, фахівці).

У огляді нарративу О. Арделян та В. Дмитерко зазначають, що нарративний аналіз – це якісний метод дослідження, орієнтований на інтерпретацію оповіді з прицільним фокусом уваги на хронологічну послідовність, встановлену людьми – оповідачами подій свого життя. Основні параметри

нарративного аналізу охоплюють: оповідача, персонажів, події, простір, час, взаємовідносини між категоріями. Основними компонентами нарративного аналізу є час, характеристики і фокалізація (спосіб подання подій через бачення певного персонажа або позиції спостерігача) [1, с. 87]. Основою будь-якого розповідного тексту (нарративу) є його подієвість. Мінімальною умовою нарративу є наявність у ньому хоча б однієї зміни стану, тобто взаємодії часових та просторових понять та їх реалізації в дискурсі [1, с. 89].

Головною одиницею нарративу, за Н. Чепельвою, є тема та тематична структура в якій відбувається основна тенденція оповіді. Основними смислоутворювальними чинниками нарративу є: тема, персонажі, сюжет оповіді та життєві обставини [17, с. 23]. О.-М. Гук та І. Бехта підкреслюють, що предметом нарративного аналізу є розповідь у контексті способів упорядкування досвіду в послідовному ланцюгу подій, а провідним інструментом нарративного аналізу є інтерпретація [6, с. 431].

Характер інтерпретації нарративу особистістю зумовлено її особливостями соціального конструювання реальності. Так, П. Вацлавик виокремлює наступні постулати щодо конструювання реальності: світ постає перед людиною об'єктивно через досвід, що зумовлений впливом мови; мовні категорії формуються у соціальній взаємодії; розуміння дійсності (тут і зараз) залежить від діючих соціальних норм та правил; соціальне розуміння дійсності здебільшого визначає спосіб життя людини [17, с. 4].

Структура нарративу, за Г. Лещенко, передбачає необхідність певної динаміки (зміни) станів, зовнішньої або внутрішньої, що є результатом діяльності персонажів, що підпорядкована логіці розвитку подій, залежній від глобальної теми нарративу, де кожному персонажеві надається своя рольова функція [6, с. 203].

Рушійною силою розвитку історії є конфлікт (центральне протиріччя, може існувати в системі конфліктів, колізій), що постає в зіткненні двох або більше протилежних поглядів та спричиняє виникнення проблеми і розгортання сюжету. О.-М. Гук та І. Бехта наводять наступні види конфлікту: герой проти себе (психологічні протиріччя всередині одного персонажа); герой проти героя (наявність двох або більше протилежних сил); герой проти суспільства (протистояння персонажа/невеликої групи і соціальних структур); герой проти обставин (протистояння персонажа/групи і комплексу умов); конфлікт систем (протистояння громадських груп, ідеологій, що виникають через зміну парадигми, на перетині світоглядів) [6, с. 434].

Потужним методологічним інструментарієм щодо аналізу нарративів різних типів і форм, за Г. Лещенко, є базове поняття структури нарративу [9; с. 203]. Так, в своїй універсальній структурі оповіді Т. Todorov виділяє два стани: рівновагу і відновлення рівноваги, що реалізуються у п'яти фазах: первісна рівновага (стійке положення); порушення рівноваги (подія що порушує рівновагу); усвідомлення порушення рівноваги (нерівновага, пошук рішення); відновлення рівноваги (дії спрямовані на подолання кризи); нова рівновага (стійке положення в новій якості) [20]. К. Берк вбачає в нарративі спосіб мислення та виокремлює у структурі оповіді п'ять елементів, які відповідають на п'ять запитань: дія (що сталося?), обставини (коли і де це сталося?), дійова особа (хто був учасником?), засіб/інструмент (як він/вона/вони це зробили?), мета (навіщо це зробили?) [6, с. 432].

В межах структурованого дискурсу W. Labov та J. Waletzky виокремили наступні компоненти: анотація (короткий виклад тексту, не завжди є наявним в оповіданні); орієнтація (інформація про учасників історії, місце дії, часу і обставин, умов, ситуацій,

Таблиця 1

Систематизація підходів до нарративного аналізу українських літературних казок

Аспекти аналізу	Підходи до інтерпретації	Характеристика підходів
Історико-культурний аспект (змістова складова літературної казки)	Фольклористичний	Акцент на народних мотивах, традиціях
	Культурологічний	Акцент на культурних, етичних, моральних ідеалах соціуму
	Соціо-історичний	Акцент на аналізі соціально-політичного устрою історичної епохи
	Гендерний/Феміністичний	Акцент на відмінностях характерних гендерних рис/ домінування чоловічого
Структурно-мовленнєвий аспект (форма побудови літературної казки)	Літературознавчий	Акцент на осмисленні жанрових аспектів твору
	Структуралістський	Акцент на композиційно-сюжетній організації твору
	Лінгвістичний	Акцент на вивченні мовних елементів для вираження смислу
	Семіотичний	Акцент на розгляді архетипних символів
	Наративний	Акцент на вивченні нарративних категорій розповіді
Сенсово-поведінковий аспект (сенси літературної казки закладені та усвідомлені)	Психоаналітичний	Акцент на аналізі несвідомих душевних прагнень
	Біхевіористичний	Акцент на аналізі форм поведінки
	Екзистенційний	Акцент на дослідженні темпорального, просторового, причинного виміру твору
	Вчинковий	Акцент на аналізі вчинку та його наслідків
	Психотерапевтичний	Акцент на аналізі впливу на внутрішній світ людини

в яких розгортається дія; ускладнення (опис послідовності подій; виникнення напруги, проблеми-конфлікту що потребують вирішення; тимчасових зміні якостей, що наведені в орієнтації); оцінювання (сенс і значення дій, позиція автора-оповідача до цих дій); результат (розв'язання конфлікту, зняття напруги, розповідь про завершення подій, відновлення рівноваги); «кода»/підсумок (повернення розповіді до моменту оповідання, завершення історії, перехід до теперішнього моменту або рефлексія (роздуми), є необов'язковим елементом) [19]. Окреслена структура наративу має гнучкі правила, щодо її функціонування: 1) не завжди всі шість компонентів є у конкретному тексті; 2) порядок послідовності наративних фаз може бути змінений; 3) деякі фази можуть повторюватися по декілька разів [9, с. 204-205].

Концепція послідовної структури наративу, яку запропонували Е. Окс і Л. Каппс, відрізняється акцентом на поведінкових характеристиках персонажу: обставини (інформація про час, фізичний і психологічний стан); несподівана подія (щось непередбачуване та проблемне); психологічні/фізичні реакції (зміни в емоційному/фізичному стані); незаплановані дії (ненавмисна/нецілеспрямована поведінка); спроба (ініціювання вирішення проблеми); наслідки (психологічні, фізичні) [6, с. 432].

Авторська модель наративного аналізу О.-М. Гук та І. Бехти зосереджується на сюжетній арці та передбачає наступні стадії сюжету: експозиція (уявлення героїв, позначення обставин місця і часу); зав'язка або відправна дія (позначення основного конфлікту та інтриги, подія, що запускає історію, злам стійкого стану, поданого в експозиції); розвиток дії (ланцюжок подій, за умови яких відбувається наростання і спадання напруги, проявляється характер героїв, змінюються стани); кульмінація (найвища точка напруги в розвитку сюжету, де конфлікт досягає свого піку та набуває вирішального характеру); розв'язка (розв'язання основного конфлікту і його наслідки, рішення головної інтриги оповідання, його підсумок, змінені стани героїв) [6, с. 432].

За огляду доробку Н. Чепелєвої нами виділено наступні складові структури наративного аналізу в парадигмі смислоутворення: тем; персонаж (герой, антигерой, помічник); сюжет оповіді (хронологічна послідовність у просторі та часі, інтрига, динаміка); оцінка персонажу (іншими та самим персонажем); характеристика ситуації (завершена/незавершена); психологічний характер (проблеми) оповіді на рівні «Я-Я» чи «Я-інші»; послання від автора; суб'єктивне сприймання та проживання, особистісні сенси [17, с. 23-30].

Відповідно вчинкового підходу за В. Роменцем щодо наративного аналізу, вбачаємо за доцільним розглядати структуру наративного аналізу в межах

його «Великої Логіки Вчинку»: ситуація, мотивація, дія, післядія.

Ситуація – певна просторово-часова конфігурація сил, смислів, дій, що утворюється від активної співучасті у бутті різних присутніх і що може набувати самостійного значення для кожного з них, а також виявляти специфічну для себе динаміку. У ситуації завжди є певний момент проблемності. У психологічному розумінні кожна ситуація може розглядатися як: 1) зовнішнє середовище, оточення, обставини, об'єктивні умови; 2) суб'єктивні обставини, що утворюють внутрішній світ життя людини; 3) процес і результат її трансценденції за межі об'єктивних та суб'єктивних обставин і перетворення їх на умови розгортання вчинку [15, с. 24-25]. Ситуація розглядається як перший момент учинку, як певна сукупність подій, що насуваються на людину з матеріального світу і саме наділення цих подій певним значенням актуалізує вчинок [2, с. 144].

Мотивація – переборення конфліктності ситуації й прийняти рішення діяти певним чином. Психологічним ядром мотивації і власне механізмом перетворення ситуації є боротьба мотивів, у ході якої перемагає той, який «більше відповідає ідеалові». Процес боротьби мотивів може тяжити до «фаталізму» (залежність від обставин) і до «волюнтаризму» (нехтування обставинами). Тільки наявність ідеалу дозволяє людині зрозуміти і відчути в конкретній ситуації внутрішню поєднаність своєї свободи з відповідальністю за власний вчинок, спроможність панувати над обставинами. Перебіг мотиваційного процесу, динаміка боротьби мотивів має різні виміри – раціональний, емоційний, інтуїтивний, індивідуальний, загальнолюдський, моральний, творчий тощо [15, с. 25].

Вчинкова дія. Мотив – переможець учинку втілюється у відповідній учинковій дії, що передбачає попередню підготовку. Відбувається психологічне моделювання акту вчинку та його можливих наслідків: певна наступна подія є не просто умовою, а приводом для втілення вчинку [15, с. 26]. Здійснення вчинку є певним «катарсисом», звільненнями, очищенням від ситуації та мотивації. Відбувається справжня етична та онтологічна свобода вчинку [2, с. 146].

Вчинкова післядія – усвідомлення людиною (персонажем) свого вчинку і його наслідків для себе та інших. Так, переживання позитивних емоцій і почуттів через задоволення відповідної потреби, досягнення мети, або критичне оцінювання і визнання що здійснений вчинок вичерпав одні з безлічі спроб дій, а відтак перекреслив безліч інших. Кожен здійснений учинок на етапі післядії викликає у людини (персонажа) амбівалентні почуття, які врешті-решт стають психологічним підґрунтям до наступних учинків. Самопожертва – найвища форма моральної творчості.

В. Роменець зауважує, що всі моральні цінності й закони вже відкриті і сенс буття окремої людини і всього людства полягає у тому, щоб утримати і не втратити їх [15, с. 26]. Остаточна рефлексивна оцінка вчинку здійснюється на рівні впливу чинників колективно-феноменологічного рівня (привласненні особистістю колективні уявлення про добро і зло), де досягається сутнісне виправдання вчинку [2, с. 146].

Таким чином, наративний аналіз на думку С. Нестерчук та Б. Синевич, є міждисциплінарний підхід, увага якого акцентується на розумінні й розкритті шляхів побудови сюжету, створенні атмосфери, інтерпретації оповіді, виборі стилістичних засобів. Дослідження літературного твору як важливого мистецького і культурного феномена відбувається через такі аспекти, як аналіз елементів сюжету, еволюцію характерів, мотивацій, конфліктів персонажів, розкриття тематичних ліній та символіки, вивчення мови та стилістики задля створення впливу на читача, спостереження за порядком подій і психологічним часом; вплив інтерпретації читача на розуміння тексту. Така логічна послідовність дозволяє сприйняти літературний текст з різних ракурсів, виявити смислові та естетичні аспекти, внутрішню структуру та розкрити вплив тексту на свідомість і почуття читача [11, с. 147-148].

З огляду на здійснений теоретичний аналіз та власний практичний досвід (проведення низки заходів з означеної проблематики зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності «Спеціальна освіта», освітньої програми «Логопедія» у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка) пропонуємо *алгоритм наративного аналізу українських літературних казок на прикладі аналізу казок Бориса Грінченка*. Алгоритм передбачає три етапи: підготовка, реалізація та завершення. Зазначимо, що фахівець (педагог, психолог, викладач, вчитель, вихователь) організовує та супроводжує процес наративного аналізу казки.

Етап підготовки – визначення цільової аудиторії, з ким проводиться (діти, підлітки, студенти, фахівці інші); визначення мети аналізу (освітня, навчальна, виховна, розвіткова тощо); вибір літературної казки, відповідно аудиторії та меті аналізу.

Етап реалізації – читання чи прослуховування казки та здійснення безпосередньо наративного аналізу. Вибір підходів та аспектів до інтерпретації зазначених вище (Таблиця 1) залежить від мети, аудиторії та казки що обирається для аналізу.

Для прикладу наведемо наративні структури та казки Бориса Грінченка [5; 18] які можна проаналізувати за допомогою них (Таблиця 2). Вибір певної структури наративного аналізу казки, задля кращого її розуміння та інтерпретації, зумовлений змістом та структурою самої казки.

Так, наративний аналіз в межах аналізу сюжетної арки за О.-М. Гук та І. Бехтою можна застосовувати до інтерпретації практично всім казок оскільки, кожна казка має розвиток сюжету. Універсальна структура оповіді (Т. Todorov) має певну циклічність та добре підходить до аналізу казок «Сірко» та «Три бажання» в яких відбувається ніби повернення на початок з новим досвідом та зміною самих героїв. Структуру нормативу як способу мислення за К. Берком можна застосувати до аналізу казок «Крук, велика птиця» та «Цап та Баран» де за допомогою низки простих питань розкриваються характер дії героїв, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки. Структурований дискурс (W. Labov, J. Waletzky) буде доречним до аналізу казок «Крук, велика птиця», «Могутній комар» та «Три бажання», оскільки в кожній казці є ускладнення, оцінка дій та результат, який може бути різний (зневага, смерть, переосмислення тощо). Послідовна модель наративного аналізу (Е. Окс, Л. Каппс) як найкраще реалізується щодо казки «Три бажання», оскільки в якій яскраво відображаються несподівані події та незаплановані дії. Наративний аналіз в парадигмі смислоутворення (за Н. Чепелевою) повноцінно реалізується в аналізі казки «Могутній комар» через складний багатовимірний сюжет. Наративний аналіз в межах «Великої Логіки Вчинку» може бути успішно використаним до аналізу казки «Три бажання» в якій автором яскраво продемонстровано боротьбу мотивів героя та його вчинок. Також, казка «Сірко» може бути проаналізована, в парадигмі вчинкового підходу В. Роменця, з огляду вчинення злочину і отримання наслідків, що змінює героя на краще.

Наративний аналіз казок здійснюється за супроводу фахівця, який відповідно обраній структурі аналізу ставить запитання аудиторії, стимулює роздуми, дискусії та узагальнює їх результати. У процесі наративного аналізу важливо враховувати всіх дійових осіб казки (конкретні та абстрактні) їх дії, функції та вплив на сюжет. Особливо важливо фахівцю, у взаємодії з аудиторією, приймати різні думки без оцінювання (правильно/неправильно) та створювати безпечну атмосферу для роздумів та творчості.

Етап завершення – підсумовування та узагальнення здійсненого наративного аналізу, збір вражень та думок аудиторії. На цьому етапі є можливість опрацювати змістовий матеріал казки на рівні емоційного проживання, співставлення з власним досвідом та усвідомлення. Можна запропонувати: малювання ілюстрацій до казки; створення іншого закінчення як трансформації негативного досвіду героя, пошук оптимальних рішень.

Висновки. Отже, у ході здійсненого теоретичного огляду нами окреслено, що важливими характеристиками наративного аналізу є: оповідач, персонажі, подієвість (зміни подій в просторі та часі),

Співставлення структури наративного аналізу зі змістом казок Бориса Грінченка

Тип структури	Структура	Казка для аналізу
Сюжетна арка –розвиток сюжету (О.-М. Гук, І. Бехта)	– Експозиція – Зав'язка (відправна дія) – Розвиток дії – Кульмінація – Розв'язка	Підходить до аналізу кожної казки
Універсальна структура оповіді (Т. Todorov)	– Первісна рівновага – Порушення рівноваги – Усвідомлення порушення рівноваги – Відновлення рівноваги – Нова рівновага	«Сірко» «Три бажання» (повернення до початку з новим досвідом)
Наратив як спосіб мислення (К. Берк)	– Дія (що сталося?) – Обставини (коли і де це сталося?) – Дійова особа (хто був учасником?) – Засібінструменти (як він/вона/вони це зробили?) – Мета (навіщо це зробили?)	«Крук, велика птиця» «Цап та Баран» (аналіз дій героїв)
Структурований дискурс (W. Labov, J. Waletzky)	– Анотація – Орієнтація – Ускладнення – Оцінювання – Результат – Підсумок /«кода»	«Крук, велика птиця» «Могутній комар» «Три бажання» (ускладнення, оцінювання, результат який може бути різним)
Послідовна модель наративного аналізу (Е. Окс, Л. Каппс)	– Обставини – Несподівана подія – Психологічні/фізичні реакції – Незаплановані дії – Спроба вирішення – Наслідки	«Три бажання» (несподівані події та незаплановані дії)
Парадигма смислотворення (за Н. Чепелевою)	– Тема – Персонаж (герой, антигерой, інші) – Сюжет (хронологія, інтрига, динаміка) – Оцінка персонажу (власна, іншими) – Характеристика ситуації (завершена/незавершена) – Психологічний характер проблеми оповіді («Я-Я», «Я-інші») – Послання автора – Суб'єктивне сприймання	«Могутній комар» (складна багатовимірна казка)
«Велика Логіка Вчинку» (за В. Роменцем)	– Ситуація – Мотивація – Вчинкова дія – Вчинкова післядія	«Три бажання» (наявність в казці боротьби мотивів та здійснення вчинку) «Сірко» (вчинення злочину і отримання наслідків які змінюють героя на краще)

тематична структура, сюжет, розповідь, мова, інтерпретація, дії, конфлікт (центральне протиріччя) та структура наративу.

До аналізу українських літературних казок нами долучено, вчинковий підхід за В. Роменцем, що сформовано в межах української наукової психологічної школи та ґрунтується на національних традиціях та гуманістичних цінностях які відображають ментальність українського народу. Впроваджено структуру наративного аналізу, що відповідає «Великій Логіці Вчинку»: ситуація, мотивація, дія, післядія.

Нами систематизовано підходи до наративного аналізу українських літературних казок за трьома аспектами: історико-культурним (фольклористичний, культурологічний, соціо-історичний, гендерний/феміністичний); структурно-мовленнєвим (літературознавчий, структуралістський, лінгвістичний, семіотичний, наративний); сенсово-поведінковий (психоаналітичний, біхевіористичний, екзистенційний, вчинковий, психотерапевтичний).

Нами запропоновано дієвий методичний інструментарій для фахівців щодо наративного аналізу

українських літературних казок Бориса Грінченка, Представлено розгорнутий алгоритм що передбачає: етап підготовки (визначення мети, аудиторії, казки для аналізу); етап реалізації (здійснення наративного аналізу відповідно аспектів та структури аналізу у ході безпосередньої взаємодії з аудиторією через постановку запитань); етап завершення (підсумовування, збір вражень, привласнення нового досвіду).

Подальшими **перспективи в цьому напрямку** наукових розвідок вбачаємо в розширенні діапазону українських літературних казок для наративного аналізу та виокремлення специфічних особливостей застосування наративного аналізу українських літературних казок відповідно потреб аудиторії (вік, професійна спрямованість, мета, тематика).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арделян О., Дмитерко В. Наративність і подієвість. *Modern engineering and innovative technologies*. 2024. № 32-04. Р. 85–91.
2. Васютинський В. «Велика Логіка Вчинку» Володимира Роменця як утвердження колективної феноменології. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 143–147.

3. Вовк О. В. Казкотворчість Бориса Грінченка. *The 3th International scientific and practical conference "Theoretical aspects of education development"*. (January 24-27, 2023) Warsaw, Poland : International Science Group, 2023. P. 438–439.
4. Вовк О. В. Концепція української дитячої літератури в естетичній системі Бориса Грінченка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2022. № 56. С.179–182.
5. Грінченко Б. Легенди та казки. Хрестоматія школяра. К. : Школа, 2006. 208 с.
6. Гук О.-М. І., Бехта І. А. Поняття наративного аналізу і основні підходи. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 430–435.
7. Єфименко В. А. Сучасні підходи до аналізу казок. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 48. С. 186–188.
8. Карнаухова А. Українська казка в освітньому процесі закладу дошкільної освіти: сучасні форми освітньої взаємодії. Київ : Інтерсервіс, 2025. 128 с.
9. Лещенко Г. В. Стратегії аналізу структури наративу: лінгвокогнітивний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. 2019. Вип. 1. С. 202–207.
10. Липченко Т. Мова – основа національної ідентичності та безпеки. «Мова – кордон національної безпеки»: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 21 лют. 2025 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2025. С. 86–89.
11. Нестерук С., Синевич Б. Наративний аналіз як інтерпретація розповіді: методичний коментар. *Інноватика у вихованні*. 2024. №19. Том 2. С. 143–152.
12. Одінцева А. Метод казкоаналізу в дослідженні етнічної ідентичності. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2015. Vol. 2, No 2. С. 135–143.
13. Саврасова-В'юн Т. О. Наративний і психотерапевтичний аналізи українських літературних казок. *ГАБІТУС*. 2024. Вип. 57. С. 62–66.
14. Саврасова-В'юн Т. О. Наративний підхід до інтерпретації літературної казки. *Вісник післядипломної освіти*. 2024. Вип. 27(56). С. 60–74.
15. Татенко В. Титаренко Т. Канонічна психологія Володимира Роменця: вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 22–38.
16. Фурман А. В. Фурман О. Є. Циклічно-вчинковий підхід до психології як до сфери миследіяльності. *Професійна підготовка психологів в Україні : стратегічні завдання: матеріали Всеукр. кругл. столу 23 квіт. 2024 р: зб. матеріалів / за ред. В. Г. Панка*. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. С. 98–104.
17. Чепельєва Н. В. Теоретичні засади наративної психології. *Наративні психотехнології / за заг. ред. Н. В. Чепельєвої*. К. : Главник, 2007. С. 3–37.
18. Шевчук В. Борис Грінченко. Казки. Весела абетка : веб-сайт. URL : <http://abetka.ukrlife.org/grinchenko.htm> (дата звернення: 25.07.2025).
19. McEnery T., Clarke I., Brookes G. Beginning the Study of Narrative. *Language, Discourse and Interaction: A Corpus-Based Analysis of Spoken English*. Studies in English Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. Chap. 8. P. 206–221. URL : <https://doi.org/10.1017/9781009208932.008> (дата звернення: 18.07.2025).
20. Todorov T., Weinstein A. Structural Analysis of Narrative. *NOVEL: A Forum on Fiction*. 1969. Vol. 3, No. 1. P. 70–76. URL : <https://doi.org/10.2307/1345003> (дата звернення: 18.07.2025).